

به نام خدا
وزارت جهاد کشاورزی
سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی
مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور

طرح شناخت مناطق اکولوژیک کشور

تیپ‌های گیاهی منطقه پارس آباد (استپانکرت)

(محدوده نقشه چهارگوش پارس آباد به شماره NJ 38-04)

از:

رسول رنگ‌آوران

با همکاری:

منوچهر خان‌بابائی - ناصر کاسبی - محمدرضا نجیب‌زاده

هماهنگ‌کننده ملی:

محمد فیاض

سرشناسه.	رنگ‌آوران، رسول، ۱۳۴۴
عنوان و پدیدآور	طرح شناخت مناطق اکولوژیک کشور: تیپ‌های گیاهی منطقه پارس‌آباد (استپانکرت) (محدوده نقشه چهارگوش پارس‌آباد به شماره NJ 38-04) از رسول رنگ‌آوران، با همکاری منوچهر خانبابائی، ناصر کاسبی، محمد رضا نجیب‌زاده؛ هماهنگ‌کننده ملی: محمد فیاض.
مشخصات نشر	تهران، موسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور، ۱۳۹۰.
مشخصات ظاهری	و. ۷۸ص. مصور (بخشی رنگی)، جدول، نمودار؛ ۲۹۵۲۲ س م.
شابک	۹۷۸-۹۶۴-۴۷۳-۳۳۲-۱ :
موضوع	پوشش گیاهی -- ایران -- پارس‌آباد
شناسه افزوده	نجیب‌زاده، محمد رضا : شناسه افزوده: خانبابائی، منوچهر : شناسه افزوده: کاسبی، ناصر
شناسه افزوده	فیاض، محمد، ۱۳۳۵ : شناسه افزوده: موسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور
رده‌بندی کنگره	۱۳۹۰ ط ۴ ر/۹ SB۴۳۲ :
رده‌بندی دیویی	۶۳۵/۹۶۴۰۹۵۵۳۱۳ :
شماره کتابشناسی ملی	۲۴۶۸۶۱۱ :

کمیته انتشارات

حسین میرزایی‌ندوشن، استاد پژوهش	فاطمه سفیدکن، استاد پژوهش	عباسی مومن رومیانی، کارشناس ارشد
مصطفی جعفری، استادیار پژوهش	مصطفی اسدی، استاد پژوهش	سید محسن صادقیان مطهر، کارشناس ارشد
پرویز باباخانلو، دانشیار پژوهش	محمود معلمی، مربی پژوهش	
شناسنامه		

نام کتاب	طرح شناخت مناطق اکولوژیک کشور، تیپ‌های گیاهی منطقه پارس‌آباد
تألیف	رسول رنگ‌آوران
ویراستار علمی	محمد فیاض
ناظر فنی چاپ	سید محسن صادقیان مطهر
از انتشارات	مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور
سال انتشار	۱۳۹۰
نوبت چاپ	اول
شمارگان	۱۰۰۰
چاپخانه	آبقام
قیمت	۹۵۰۰۰ ریال
شابک	۹۷۸-۹۶۴-۴۷۳-۳۳۲-۱ :

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	- مقدمه
۲	- خلاصه
۷	۱- اهداف
۷	۲- روش بررسی
۸	۲-۱- مرحله مقدماتی
۸	۲-۲- مرحله مطالعات صحرایی
۸	۲-۳- مرحله تلفیق اطلاعات و تدوین گزارش نهایی
۹	۳- تشریح نشانه‌های روی نقشه پوشش گیاهی
۱۱	۴- خصوصیات عمومی منطقه پارس آباد
۱۱	۴-۱- موقعیت و وسعت منطقه مورد مطالعه
۱۲	۴-۲- آب و هوا
۱۳	۴-۳- منابع اراضی و خاک
۱۹	۴-۴- کشاورزی و دیگر کاربریهای اراضی
۲۱	۵- تشریح تیپ‌های گیاهی
۲۷	۵-۱- تیپ‌های گیاهی گروه <i>Artemisia fragrans</i>
۲۷	۵-۱-۱- تیپ گیاهی <i>Artemisia fragrans</i>
۲۹	۵-۱-۲- تیپ گیاهی <i>Artemisia fragrans-Petrosimonia brachiata</i>
۳۰	۵-۱-۳- تیپ گیاهی
	<i>Artemisia fragrans-Salsola dendroides-Suaeda microcephalus</i>
۳۱	۵-۱-۴- تیپ گیاهی تیپ گیاهی <i>Artemisia fragrans-Salsola dendroides</i>

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۳۲	۵-۱-۵- <i>Artemisia fragrans</i> - <i>Paliurus spina christi</i> تیپ گیاهی
۳۳	۵-۱-۶- <i>Artemisia fragrans</i> -Grasses- <i>Ephedra procera</i> تیپ گیاهی
۳۴	۵-۱-۷- <i>Artemisia fragrans</i> - <i>Capparis spinosa</i> تیپ گیاهی
۳۵	۵-۱-۸- <i>Artemisia fragrans</i> - <i>Atraphaxis spinosa</i> تیپ گیاهی
۳۶	۵-۱-۹- تیپ گیاهی
	<i>Artemisia fragrans</i> - <i>Peganum harmala</i> - <i>Carthamus tinctorius</i>
۳۷	۵-۱-۱۰- <i>Artemisia fragrans</i> - <i>Atriplex sp.</i> تیپ گیاهی گیاهی
۳۷	۵-۱-۱۱- <i>Artemisia fragrans</i> -Grasses- <i>Atraphaxis spinosa</i> تیپ گیاهی گیاهی
۳۸	۵-۱-۱۲- <i>Artemisia fragrans</i> -Grasses - <i>Capparis spinosa</i> تیپ گیاهی گیاهی
۳۹	۵-۱-۱۳- <i>Artemisia fragrans</i> - <i>Astragalus sp.</i> تیپ گیاهی گیاهی
۴۰	۵-۱-۱۴- تیپ گیاهی
	<i>Artemisia fragrans</i> - <i>Atraphaxis spinosa</i> - <i>Paliurus spina christi</i>
۴۰	۵-۱-۱۵- <i>Artemisia fragrans</i> - <i>Astragalus sp.</i> - Grasses تیپ گیاهی
۴۱	۵-۱-۱۶- <i>Artemisia fragrans</i> - <i>Salsola dendroides</i> -Grasses تیپ گیاهی
۴۲	۵-۱-۱۷- تیپ گیاهی
	<i>Artemisia fragrans</i> - <i>Capparis spinosa</i> - <i>Petrosimonia brachiata</i>
۴۳	۵-۱-۱۸- <i>Artemisia fragrans</i> - <i>Salsola dendroides</i> - <i>Atriplex tatarica</i> تیپ گیاهی
۴۳	۵-۱-۱۹- <i>Artemisia fragrans</i> - <i>Tribulus terrestris</i> تیپ گیاهی گیاهی
۴۴	۵-۱-۲۰- <i>Artemisia fragrans</i> - <i>Atraphaxis spinosa</i> - <i>Ephedra procera</i> تیپ گیاهی
۴۵	۵-۱-۲۱- <i>Artemisia fragrans</i> - <i>Salsola crassa</i> تیپ گیاهی
۴۵	۵-۲- تیپ‌های گیاهی گروه منفردها

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
۱-۲-۵- تیپ گیاهی <i>Grasses- Petrosimonia sp.</i>	۴۵
۲-۲-۵- تیپ گیاهی <i>Astragalus sp.- Rhamnus catharica</i>	۴۶
۳-۲-۵- تیپ گیاهی گیاهی <i>Agropyron trichophorum -Astragalus sp.</i>	۴۶
۴-۲-۵- تیپ گیاهی <i>Artemisia sieberi-Astragalus sp.</i>	۴۷
- منابع مورد استفاده	۴۸
- پیوست	۴۹
- خلاصه انگلیسی	۷۲
- فهرست انتشارات	۷۴

فهرست جداول

عنوان	صفحه
جدول ۱ - خلاصه وضعیت تپه‌های مرتعی منطقه مورد مطالعه پارس آباد	۵
جدول ۲- نشانه‌های معرف تپه‌های مرتعی منطقه مورد مطالعه پارس آباد	۱۰
جدول ۳- استفاده های اصلی از اراضی در حال حاضر در منطقه مورد مطالعه پارس آباد	۲۰
جدول ۴- توزیع تپه‌های گیاهی منطقه مورد مطالعه پارس آباد و گروه بندی آنها	۲۲

فهرست نمودارها

عنوان	صفحه
نمودار ۱- توزیع کاربریهای اصلی اراضی در منطقه مورد مطالعه پارس آباد	۴
نمودار ۲ - فراوانی تیپ‌های گیاهی در منطقه مورد مطالعه پارس آباد	۲۴
نمودار ۳- فراوانی گروه‌های گیاهی در منطقه مورد مطالعه پارس آباد	۲۵

نمودار ۴- دامنه تغییرات ارتفاعی تیپ‌های گیاهی در منطقه مورد مطالعه پارس آباد ۲۶

فهرست نقشه‌ها

صفحه	عنوان
۵۱	نقشه نمایشی ۱- موقعیت منطقه مورد بررسی پارس آباد در سطح کشور
۵۲	نقشه نمایشی ۲- تصویر ماهواره‌ای منطقه مورد مطالعه پارس آباد
۵۳	نقشه نمایشی ۳- خطوط میانگین هم باران سالانه منطقه مورد مطالعه پارس آباد
۵۴	نقشه نمایشی ۴- خطوط میانگین هم‌دمای سالانه منطقه مورد مطالعه پارس آباد
۵۵	نقشه نمایشی ۵- خطوط میانگین هم‌تبخیر سالانه منطقه مورد مطالعه پارس آباد
۵۶	نقشه نمایشی ۶- کلاس‌بندی اقلیم منطقه مورد مطالعه پارس آباد
۵۷	نقشه نمایشی ۷- واحدهای اراضی منطقه مورد مطالعه پارس آباد
۵۸	نقشه نمایشی ۸- موقعیت تیپ‌های گیاهی منطقه مورد مطالعه پارس آباد

فهرست نگاره‌ها

صفحه	عنوان
۵۹	نگاره ۱- نمایی از مراتع منطقه مورد مطالعه (اصلاندوز)
۵۹	نگاره ۲- نمایی از باغات زیتون شرکت کشت و صنعت مغان
۶۰	نگاره ۳- نمایی از مزارع و تاسیسات شرکت کشت و صنعت مغان
۶۰	نگاره ۴- نمایی از دریاچه واقع در شرکت کشت و صنعت مغان
۶۱	نگاره ۵- نمایی از باغات هلو در منطقه پارس آباد
۶۱	نگاره ۶- نمایی از مزارع یونجه شرکت کشت و صنعت مغان
۶۲	نگاره ۷- تیپ رویشی جنگلی (بلوط - ممرز)

فهرست نگاره‌ها

صفحه	عنوان
۶۲	نگاره ۸ - تیپ رویشی حاشیه رودخانه ارس
۶۳	نگاره ۹ - تعیین محدوده تیپ‌ها و یادداشت برداری
۶۳	نگاره ۱۰ - تیپ رویشی <i>Artemisia fragrans</i>
۶۴	نگاره ۱۱ - نعمانی دیگر از تیپ رویشی <i>Artemisia fragrans</i>
۶۴	نگاره ۱۲ - تیپ رویشی <i>Artemisia fragrans-Petrosimonia brachiata</i>
۶۵	نگاره ۱۳ - تیپ رویشی <i>Artemisia fragrans-Salsola dendroides-Suaeda microcephalus</i>
۶۵	نگاره ۱۴ - تیپ رویشی <i>Artemisia fragrans-Salsola dendroides</i>
۶۶	نگاره ۱۵ - تیپ رویشی <i>Artemisia fragrans-Paliurus spina christi</i>
۶۶	نگاره ۱۶ - تیپ رویشی <i>Artemisia fragrans-Grasses-Ephedra procera</i>
۶۷	نگاره ۱۷ - تیپ رویشی <i>Artemisia fragrans-Capparis spinosa</i>
۶۷	نگاره ۱۸ - تیپ رویشی <i>Artemisia fragrans-Astragalus sp.</i>
۶۸	نگاره ۱۹ - تیپ رویشی <i>Artemisia fragrans-Atraphaxis spinosa-Paliurus spina christi</i>
۶۸	نگاره ۲۰ - تیپ رویشی <i>Artemisia fragrans-Astragalus sp.-Grasses</i>
۶۹	نگاره ۲۱ - تیپ رویشی <i>Artemisia fragrans-Salsola dendroides-Grasses</i>
۶۹	نگاره ۲۲ - تیپ رویشی
	<i>Artemisia fragrans-Capparis spinosa-Petrosimonia brachiata</i>
۷۰	نگاره ۲۳ - تیپ رویشی <i>Artemisia fragrans-Salsola dendroides-Atriplex tatarica</i>
۷۰	نگاره ۲۴ - تیپ رویشی <i>Artemisia fragrans-Salsola crassa</i>
۷۱	نگاره ۲۵ - تیپ رویشی <i>Astragalus sp.-Rhamnus catharica</i>

سپاسگزاری

در اینجا جا دارد از کلیه کسانی که در اجرا و انجام این طرح و گزارش از کمک‌های بی‌شائبه خود دریغ ننموده و همواره یار و مدد کارمان بوده‌اند، تقدیر نماییم. از ریاست محترم وقت مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی آذربایجان شرقی و معاونت وقت محترم پژوهشی که با فراهم نمودن امکانات، موجبات انجام طرح را ایجاد نموده‌اند، سپاسگزاری می‌نمایم. از جناب آقای مهندس منوچهر خانبابائی که در تمامی مراحل اجرایی طرح از کارهای صحرایی تا کارهای مربوط به تنظیم داده‌ها همکاری صمیمانه‌ای داشته‌اند و از آقای مهندس ناصرکاسبی که همکاری بسیار موثر در امر شناسائی نمونه‌های گیاهی داشته‌اند تقدیر و تشکر می‌نمایم. از آقایان مهندس محمدرضا نجیب‌زاده و مهندس کامران آقا محمدی که در مبحث نرم‌افزار Ilwis زحمات زیادی متحمل شده و نیز از آقای مهندس محمد صفرزاده که زحمت تهیه برخی از نقشه‌ها و نیز برخی از اطلاعات هواشناسی استان بر عهده ایشان بوده لازم است تقدیر و تشکر نمایم.

از جناب آقای دکتر حسین میرزائی ندوشن (ریاست محترم مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور) و سرکار خانم دکتر سفیدکن (معاونت پژوهشی مؤسسه) همیشه مشوق و راهنمای مجریان این طرح ملی و گسترده که در پهنه وسیعی از ایران زمین اجرا می‌شود بوده‌اند سپاسگزاری می‌نمایم. از آقای مهندس محمد فیاض ریاست محترم بخش تحقیقات مرتع و هماینگ کننده ملی طرح در انجام این طرح‌ها را یاری کردند و همچنین از آقای سید محسن صادقیان مطهر دبیر کمیته انتشارات مؤسسه که امور چاپ و انتشار کتاب را پی‌گیری نمودند، موجب امتنان است.

از همکاران بخش تحقیقات مرتع مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور سرکار خانم مهندس هاجر نعمتی که در تنظیم نهائی گزارش و نقشه، بازخوانی و تنظیم نهایی کتاب و نیز سرکار خانم مهندس پروانه عشوری که تولید نقشه نهایی رایانه‌ای در محیط سامانه‌های اطلاعات جغرافیایی و دیگر نقشه‌های مندرج در کتاب را انجام دادند سپاسگزاری می‌گردد. از زحمات تمامی این عزیزان، سپاسگزاری و قدردانی می‌شود.

رسول رنگ‌آوران

مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی استان آذربایجان شرقی

مقدمه

حفظ و احیاء منابع طبیعی تجدید شونده در گرو شناخت عمیق عوامل مهم و مؤثر اکوسیستم و روابط میان آنها می‌باشد. در اکوسیستم‌های طبیعی به طور معمول جوامع گیاهی تحت تأثیر عوامل اقلیماتیک، اداپتیکی و ژنومورفولوژیکی شکل گرفته‌اند و به بیانی دیگر پوشش گیاهی از نظر نوع و ساختار، برآیند عوامل مؤثر اکولوژیکی هر منطقه محسوب می‌شود.

در هر حال، بررسی جوامع گیاهی در حالت اخیر هنوز به عنوان بخش اصلی مطالعات اکولوژیکی مطرح بوده و در واقع از طریق آن نه تنها می‌توان تا حدودی به نحوه اثر عوامل غیر زنده پی‌برد، بلکه با شناخت کمی و کیفی از چگونگی استقرار پوشش گیاهی این امکان ایجاد می‌شود تا بر اساس پراکنش رویش‌های مختلف، محدوده اثر عوامل اکولوژیکی مشابه تفکیک و مجزا شود.

گروه‌بندی مناطق با خصوصیات اکولوژیکی یکسان نه تنها موجبات تعمیم نتایج طرح‌های تحقیقاتی را در سطوح گسترده فراهم می‌نماید، بلکه شرایط لازم را برای اعمال مدیریت مشابه مورد نظر بخش‌های تحقیقاتی و اجرایی منابع طبیعی متناسب با شرایط محیطی فراهم می‌سازد.

در این جهت مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع به منظور تعیین ایستگاه‌ها و پایگاه‌های تحقیقاتی از سال ۱۳۶۷ اقدام به تهیه و اجرای طرح شناخت مناطق اکولوژیک به صورت طرحی ملی در سطح کشور نموده است. در این طرح، پوشش گیاهی در سطح کلان و براساس نمود ظاهری و ترکیب گونه‌ای مورد مطالعه قرار گرفته، تیپ‌های گیاهی تفکیک و شرایط اکولوژیکی حاکم بر هر تیپ گیاهی تعیین می‌گردد. پژوهش حاضر، بخشی از پژوهش‌های انجام شده در استان آذربایجان شرقی و اردبیل است که امید می‌رود با ادامه این بررسی هر چه زودتر بتوان نقشه تیپ‌های گیاهی استان را تدوین و منتشر نمود.

خلاصه

طرح شناخت مناطق اکولوژیک که از سال ۱۳۶۸ در کشور به اجرا درآمد و به مرور با گسترش طرح، استانهای مختلف کشور و از جمله استان آذربایجان شرقی را تحت پوشش قرار گرفت. گزارش حاضر نتایج حاصل از اجرای این طرح در منطقه پارس آباد است.

منطقه مورد بررسی در طرح حاضر در بخش شمال غربی ایران زمین واقع شده و شامل عرصه یک برگ نقشه توپوگرافی با مقیاس ۱:۲۵۰۰۰۰ بنام استپانکرت (پارس آباد) به شماره NJ 38-4 است که وسعتی برابر ۴۸۶۴۸۳ هکتار را در بر می گیرد. منطقه مورد مطالعه بین عرض جغرافیایی ۳۰ و ۴۶ دقیقه تا ۴۸ درجه طول شرقی و ۳۹ درجه تا ۴۰ درجه عرض شمالی واقع شده است. بخشی از این محدوده در استان آذربایجان شرقی و بخشهایی نیز در محدوده استان اردبیل قرار می گیرد.

از مراکز مهم جمعیتی منطقه مورد مطالعه می توان از شهرهای پارس آباد، اصلاندوز، خمارلو، آبش احمد، بران، لاریجان و اسلام آباد را نام برد.

منطقه مورد بررسی در طرح حاضر سرزمینی بسیار متنوع است. دامنه تغییرات ارتفاعی آن از حدود ۵۰ متر در اراضی پست کناره های ارس و دشت های سیلابی در بخش شمالی تا ۱۵۰۰ متر از سطح دریا در مناطق جنگلی بخش خدا آفرین متغیر است. میزان بارش سالانه نیز از حدود کمتر از ۱۰۰ میلیمتر تا بیش از ۷۰۰ میلیمتر متفاوت است. به این ترتیب شرایط مختلف و متنوع آب و هوایی، خاک و منابع اراضی نیز بر این سرزمین حاکم است.

روش انجام طرح بدین صورت بوده است که با پیمایش مناطق مختلف، واحدهای پوشش زمین مشخص و بعد تیپ گیاهی به روش نمود ظاهری (سیمای ظاهری) و با توجه به ترکیب گونه ای و براساس وضعیت فعلی پوشش گیاهی شناسایی، تفکیک و بر روی نقشه های توپوگرافی ۱:۵۰۰۰۰ با درج یک تا چهار گونه غالب مشخص شده اند.

بر اساس یافته های مطالعه شده به طور کلی استفاده از اراضی در حال حاضر به شرح زیر است: تیپ های گیاهی در عرصه مراتع با وسعت ۲۱۶۴۵۰ هکتار، ۴۴،۴۹ اراضی کل منطقه مورد مطالعه را شامل می شود.

اراضی عاری از پوشش گیاهی با وسعت ۷۱۲ هکتار، ۰،۱۵ درصد منطقه مورد مطالعه بوده اند. اراضی صخره ای، سنگلاخی با وسعت ۳۶۶۹ هکتار، ۰،۷۵ درصد منطقه مورد مطالعه را شامل می شود.

عرصه های جنگلی نیز گستره ای به وسعت ۱۱۳۸۹ هکتار، ۲،۳۴ درصد کل منطقه را پوشش می دهد.

اراضی زراعی و باغی شامل زراعت‌های آبی، دیم و باغات میوه ۲۴۳۳۰ هکتار است که ۵۰,۰۲ درصد کل منطقه می‌باشند.

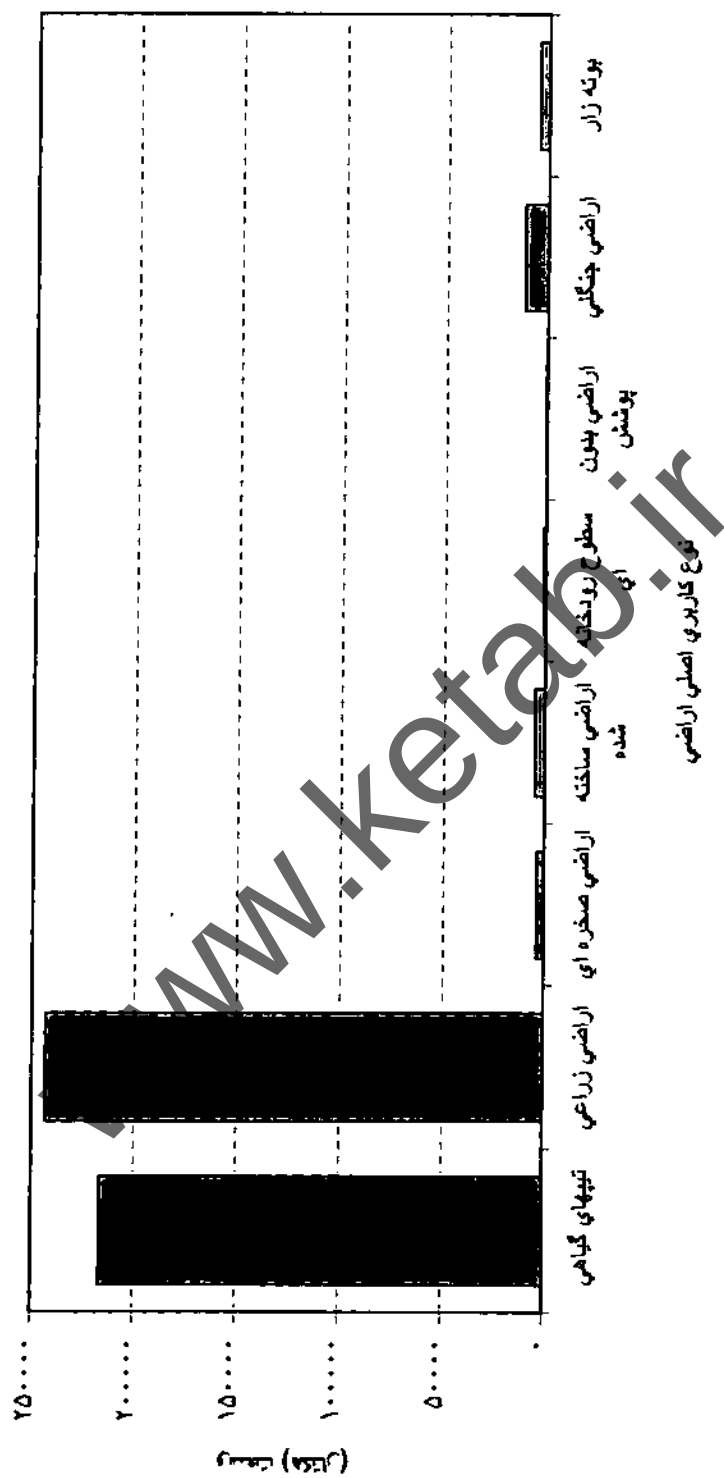
اراضی ساخته شده یا مراکز جمعیتی نیز محدوده‌ای در حدود ۵۰۰۷ هکتار برابر ۱,۰۳ درصد اراضی را پوشش می‌دهند.

بوته زارها با مساحت ۴۵۶۸ هکتار، ۰,۹۴ درصد از منطقه مورد مطالعه و همینطور ۱۳۵۸ هکتار نیز به آب‌های حاشیه ارس و دریاچه‌ها اختصاص یافته است که معادل ۰,۲۸ درصد کل منطقه می‌باشند (نمودار ۱).

از مجموع ۲۵ تپ گیاهی مرتعی تفکیک شده، گروه *Artemisia fragrans* با ۲۱ تپ کل پوشش گیاهی این عرصه را به خود اختصاص داده است. و چهار تپ دیگر یعنی *Agropyron Asragalus sp.-Paliurus spinocristi*, *Artemisia spp. Grass-Petrosimonia* *Artemisia sieberi- Astragalus sp. و tricophorum-Astragalus sp.* درصد ناچیزی را تشکیل می‌دهند. به طوری که میتوان تپ کلی مناطق مرتعی را درمنه زار نامید.

بخشی از ارتفاعات غربی طرح را پوشش جنگلی از جنگلهای ارسباران شامل برخی درختان و درختچه‌ها جنگلی همچون افرا، بلوط، ممز و ارس تشکیل می‌دهد. از دیگر گونه‌های جنگلی قابل توجه می‌توان به *Viburnum lanata Juniperus communis, Acer monspessulanum* و *Quercus macranthera* اشاره نمود (جدول ۱).

نقشه‌ها و تصاویر تپ‌های گیاهی منطقه مورد مطالعه پارس آباد در پیوست آورده شده است.

نمودار ۱: توزیع کاربری‌های اصلی اراضی در منطقه مورد مطالعه پارس آباد